

КАВКАЗЬКІ МОТИВИ В ТВОРІ МИКОЛИ ЛАЗОРСЬКОГО

«ЗБИРАЧІ ЧУЖОГО»

Немченко Іван Васильович,

канд. філол. наук, доцент,

доцент кафедри української й слов'янської філології та журналістики

Херсонський державний університет, Україна

ORCID ID: 0000-0003-3041-1313

Анотація. У статті простежено кавказьку тематику в нарисі «Збирачі чужого» українського письменника з Австралії Миколи Лазорського, котрий запропонував у своєму творі белетризований літопис протистояння російській колонізації з боку народів Адигеї, Дагестану, Чечні, Осетії та ін. Особливу увагу приділено інтерпретації автором постаті легендарного очільника боротьби проти московських загарбників імама Шаміля. Підкреслено злободенність звучання прози Миколи Лазорського на тлі сучасних глобальних викликів і загроз у світі.

Ключові слова: проза, нарис, мотив, міф, образ, символ.

CAUCASIAN MOTIVES IN MYKOLA LAZORSKYI'S WORK

«GATHERES OF THE ALIEN»

Ivan Nemchenko

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism

Kherson State University, Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-3041-1313

Summary. The purpose of the article is to analyze Caucasian themes in the essay «Gatheres of the alien» of the original Ukrainian writer from Australia Mykola Lazorskyi which proposed in own work the literary annals of the struggle of Adygea, Dagestan, Chechnya, Ossetia and another nations against Russian colonization. The special attention is paid to the image of imam Shamil as legendary leader of the struggle against Moscow conquerors in the author's interpretation. The article stressed the actuality of sound of Mykola Lazorskyi's prose on the background of modern global perilous situations in the world.

Keywords: prose, essay, motive, myth, image, symbol.

Кавказькі мотиви та образи здавна широко відлунюють в українському

письменстві – від Г. Сковороди й Т. Шевченка до М. Бажана та В. Базилевського, Д. Білоуса й Р. Братуня, Д. Бузька і М. Вінграновського, В. Вихруща та П. Воронька, С. Голованівського й І. Гончаренка, Л. Дмитерка та І. Драча, К. Дрока й С. Жолоб, Л. Забашти і С. Йовенко, А. Копштейна та В. Коротича, Л. Куліша й Р. Лубківського, А. Малишка і Т. Масенка, М. Нагнибиди й І. Неходи, О. Новицького та Б. Олійника, Л. Первомайського й М. Рильського, В. Сосюри і М. Терещенка, П. Тичини та С. Тельнюка, Л. Тендюка й М. Трублаїні, М. Шеремета й О. Ющенко та ін. Може, вже лиш тому, що в уяві нашого співвітчизника північнокавказький простір традиційно вважався рідним, належним до українських етнічних територій, а боротьба народів Закавказзя проти московської колонізації завжди викликала підтримку, співчуття та щире захоплення.

Кавказька тематика художньо осмислюється й представником української громади в Австралії Миколою Лазорським (Миколою Панасовичем Коркішком, 1890-1970). Твори цього майстра слова досліджували літературознавці різних генерацій та прямувань: М. Богданова, О. Гаврильченко, М. Жарких, О. Ізарський, О. Кирилова, А. Коваленко, Г. Костюк, І. Лисенко, С. Луцій, О. Мишанич, І. Набитович, Т. Олещенко, О. Панченко, В. Полтавчук, В. Просалова, Г. Радько, П. Ротач, М. Савка, Л. Скорина, В. Теркун, О. Федоренко, М. Чолак, Д. Чуб (Нитченко), В. Шевчук, Л. Яшина та ін. Письменник і критик із Австралії Д. Чуб (Нитченко) у своїй передмові до посмертної новелістичної збірки М. Лазорського «Світлотіні» (1973) відзначив «великі знання автора, його широку обізнаність з історією України та інших країн», «вміння зупинитися на найсуттєвішому та безмежну любов до свого народу» [2]. А один із палких пропагандистів доробку цього діаспорного літератора в Україні О. Мишанич вважав його творчість «мистецьким еквівалентом історії» [1]. Різні аспекти художнього ужинку митця, традиційно заглибленого в цілі пласти української та світової минувшини, розглянуто й у наших публікаціях «Антиколоніальний пафос прози Миколи Лазорського» [3], «Героїка давнини в новелістиці Миколи Лазорського» [4], «Світ античності в

художній інтерпретації Миколи Лазорського» [5]. Метою цього дослідження є простеження кавказьких мотивів у нарисі письменника «Збирачі чужого».

Слід відзначити, що протягом останніх десятиліть поживилася діяльність наших материкових і діаспорних літературознавців у царині постколоніальних студій. Досить назвати праці В. Агеєвої, О. Забужко, П. Іванишина, С. Павличко, М. Павлишина, Я. Поліщука, І. Приходько, Г. Сивоконя, М. Шкандрія, О. Юрчук та інших вчених [6-16], що орієнтуються на досвід зачинателів і класиків цього напрямку – Е. Саїда, С. Слемона, Г. Тіффін, Г.-Ч. Співак. У руслі підходів, запропонованих цими науковцями, здійснюємо й ми свої дослідження.

Найменування, що не без іронії чи навіть сарказму винесене М. Лазорським у заголовок твору, підкреслює споконвічні маніакальні прагнення московських правителів різних епох до завоювання все нових і нових народів та країн, безперервного й неухильного розширення меж російського світу під вівіскою прилучення інших етносів до буцімто вищих здобутків цивілізації, під гаслом просвітницької турботи про аборигенів, яким потрібне світло науки та знання не за якимись там західними канонами, а за кремлівськими мірками. Такі мирні та лагідні терміни, як «збирачі», «землепрохідці», «освоювачі», використовувались для прикриття звірячої жорстокості, войовничості й агресивності, грабіжницької психології та поведінки у ставленні до кожного «чужого», його території та власності.

У нарисі «Збирачі чужого» М. Лазорський нагадує про численні завойовницькі походи московської орди проти сусідніх і досить віддалених народів і країв, зокрема Кореї, Манчжурії, Монголії, Персії, Японії, а особливо Кавказу. Схема підготовки до навали та її здійснення була традиційною: «російські імператори завжди в кожному куточку чужих країв намацували уразливе місце, де б можна було забити «руський клин» і вдертися в чужі землі, не виключаючи й Європи» [17]. Отаким надзвичайно важливим клином і був волелюбний Кавказ. Адже саме через його підкорення можна було швидше наблизитися до Індійського океану, бо ж для імперії московитів із їх

патологічною манією величі замалими й недостатніми вважалися виходи до Атлантики, просторів Північного Льодовитого та Тихого океанів. Саме тому Кавказ «треба було забрати за всяку ціну, щоб дістатися до теплому океану. Вихід до Перської затоки в майбутньому мав би відіграти роль форпосту на Півдні» [17]. А там уже рукою подати і до Африки, і до Австралії. Усім же, мовляв, потрібна московська наука, як же без неї. «Широкі перспективи й великий розмах запаморочливих мрій. Але покищо треба було брати Кавказ, заселений теж різними народами й такими старими державами, як Грузія, Вірменія та Азербайджан, що сусідував з прадавньою Персією (Іран)» [17]. Ще Петро I у 1722 році вдався до перського походу, одержимий ідеєю розширення імперії. Він мав продовжувачів щодо цих замірів протягом XVIII-XIX століть.

Автор нарису до деталей описує повзучу агресію російських цивілізаторів у напрямку Закавказзя, що почалася з донсько-кубанських та прикаспійських теренів і невпинно та послідовно розпросторювалась усе далі й далі на Південь: «Де царат ставав твердою ногою, завжди спішив закріпитися прикордонними фортецями; тих фортець на Північному Кавказі було чимало. Всі вони стояли на прикордонній лінії від гирла Тереку й аж до Дону (Кизляр, Моздок, Азов)» [17]. М. Лазорський не приховує, що в цих колонізаторських акціях московським поневолювачам допомагали й представники українського чорноморського козацтва та грузинського війська. Такі були реалії: «...Саме в ці часи міцна держава Грузія вела невдалу війну з Іраном (Персія) і притьмом шукала військової допомоги від Росії так, як колись шукав допомоги й обрятку Богдан Хмельницький від напасника Польщі. Сильна вже тоді Росія скористалася з нагоди, відіпхнула Іран, захопила Грузію (1803), в додаток ще Абхазію, Дагестан і ще й Азербайджан. За Бухарестським мирним договором, Грузія мусіла допомагати Росії своїм військом в боротьбі з усіма кавказькими племенами. З іншого боку, командувач чорноморськими козаками мав теж допомагати московському війську завойовувати весь Кавказ. Тим командувачем був А. Головатий, той, що так благав царя дозволити осісти там, де йому вкаже московська влада. Отже, як бачимо, Московія дістала добру допомогу: вона не

боялася вже свого тилу й навально йшла в наступ з такими оскаженілими генералами, як М. Скобелев та І. Паскевич» [17].

Відтак російська експансія на Кавказі розтягнулася на багато десятиліть. Ніякі невдачі не могли змусити загарбників зупинитися й відмовитися від агресивних замірів і дій. «Росія вперто вела війни проти кавказьких народів довгий час. Брала поволі й настирливо гірські пасма, такі, як Дагестан, Кабарда, Чечня, Осетія, тоді як її лінійне військо, все за допомогою козацьких пластунів, захоплювало Чорноморське узбережжя» [17]. Автор нарису приділяє увагу масовому героїчному спротиву, який виявляли мешканці Кавказу, аби не стати московськими рабами. Хоча й поміж них були колаборанти, що намагалися всіляко прислужитися колонізаторам і виторгувати собі життя та почесні, посади й нагороди. Тож проблема зради, удару в спину своїм же співвітчизникам теж порушується в творі.

Письменник віддає данину шани очільникам смертельної боротьби кавказців проти імперії – Газі-Мухамеду та Шамілеві. Суворо й лаконічно М. Лазорський фіксує злети й втрати в таборі сил опору, що намагалися протистояти нестримній навалі: «В нерівній боротьбі з підступним московським військом й допоміжними відділами різних зрадницьких племен командувач повстанцями Газі-Мухамед загинув року 1832-го. Року 1834 його місце заступив знаменитий горець Шаміль» [17].

Саме діяльність цього невтомного борця проти агресивних дій із боку російських завойовників репрезентована в нарисі М. Лазорського на першому плані. Адже з ним пов'язана ціла епоха протистояння Кавказу зажерливій Московії. Шаміль став символом нескореності, людиною-легендою. Одне його імення мобілізувало на боротьбу міриади горців. «Цей навдивовижу великий кавказький патріот дошкульно дався взнаки Петербургові ще в 20-тих роках минулого століття, коли бився напропаще в горах Північного Кавказу. Тепер, коли його було оголошено імамом (верховним правителем Дагестану і Чечні), Шаміль пішов навально й пляномірно проти загарбників-царів, що не давали покою мирним горцям уже півсотні літ. Він хотів раз і назавжди покласти край

зазіханням московського царату на Кавказі. Як імам, Шаміль уже в 40-их роках об'єднав весь Дагестан, Чечню й безліч суміжних племен, що вважали святим обов'язком боротися проти узурпатора з далекої Московії» [17].

Автор із захопленням живописує три одчайдушних рейди «невгнутої людини з шаблею наголо в міцній руці й молитвою на устах до Великого Аллаха» [17]. Герой постає в різних ракурсах, у багатьох екстремальних ситуаціях (битви з ворогами, поранення, втеча з оточеної фортеці та ін.), з яких виходить ще з більшою впевненістю в правоті очолоної ним боротьби. Не раз Шаміль кидав клич «у всі кінці Кавказу збиратися до нього на священну війну проти жадливого московського царя, що зазіхає на святий спокій мирних горців. Черкеси, казав він, мусять боронити свій край від гявура й нещадно битися з ним до загибелі. Миру він не хотів, бо москалі ладилися будувати нові оборонні пункти навечно» [17]. Але це смертельне протистояння таки дійшло свого апогею. «Петербург, зрештою, побачив, що Шаміль ворог небуденної якості, ворог сильний духом святої правди, ворог з великим спритом і надхненням, великою любов'ю до свого народу, свого Коханого Краю й ще негасимою ненавистю до клятого московського царя-захоплювача чужих земель. Петербург вирішив оточити широким сталевим колом всю Грузію і захопити всякою ціною великого кавказького патріота» [17].

Аж у 1859 році Шаміль таки потрапив до московського полону, перебував у Калузі та Києві, далеко від рідного краю. М. Лазорський наголошує на великій симпатії імама-бранця до українського народу: «Тут він пожвавішав, спокійно розглядався і навіть колись сказав, що Київ козаке місто і народ тут гарний» [17].

Шаміль так «і не схотів присягати на вірність московським царям», на старості все ж випросив собі волю: «Не хочу бачити свій коханий край у московському ярмі. Хочу їхати до святої Мекки» [17]. Там, недалеко від цієї мусульманської святині, в Медіні, він і завершив свій подвижницький життєвий шлях 1871 року.

Проте енергія сердець таких патріотів, як Газі-Мухамед і Шаміль, потужно

вибухала протягом десятиліть у повстанському чині кавказців. А московські поневолювачі знову й знову змушені були захищати на підкорених просторах свій огидний російський світ. «...Кавказ довго ще нуртував і після Шаміля. Найпаче боротьба довго точилася в Адигеї. Кавказький народ не хотів скніти в московській неволі. З великим захватом і співчуттям спостерігав весь цивілізований світ за тою нерівною боротьбою приреченого злою долею до вічного ярма чужинця» [17]. У фіналі твору автор передає традиційне ставлення українців до визвольних прагнень інших народів, зокрема Кавказу, через безсмертні рядки Т. Шевченка: «Борітеся – поборете, вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава і воля святая!» [17]. Якщо в російській літературі кавказька тема розроблялася в межах імперського дискурсу (М. Лермонтов, О. Полежаєв, О. Пушкін, Л. Толстой та ін.), то «Кавказ» Т. Шевченка та твори його послідовників сприймалися як гнівний вирок колонізаторській політиці московських «цивілізаторів» різних епох.

Висновки. Отже, М. Лазорський у своєму нарисі чітко означив роль Кавказу як неодмінної ланки в далекосяжних завойовницьких проєктах російських правителів, як один із зручних плацдармів для нападів на наступні держави (нині таке ж призначення в очах кремлівської верхівки випало незалежній Україні). Водночас письменник подав літопис героїчної боротьби народів Північного Кавказу та Закавказзя за свободу та незалежність від «тюрми народів». Зразком такого патріотичного чину виступає в творі діяльність імама Шаміля, який протягом багатьох десятиліть разом зі своїми співвітчизниками не давав спокою імперським силам і нагадував, хто справжній господар гір. Проза М. Лазорського й сьогодні – після понад півстоліття з часу його смерті – актуальна, злободенна, дієва, оскільки й нині (навіть із найвищих трибун Радбезу ООН) продовжують литися потоки брехливої російської пропаганди, заснованої на старих і новостворених міфах, на грубому нав'язуванні народам своєї паразитарної психології та поведінки: живи за рахунок інших, забирай чуже як своє, грабуй, убивай і називай усе це добродійністю й справедливістю, миролюбністю й гуманізмом.

Список використаних джерел

1. Мишанич О. (1997). Повернення: літературно-критичні статті й нариси / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Обереги.
2. Чуб Д. (1973). Автор великих історичних полотен (Короткий огляд життя і творчості М. Лазорського). *Лазорський М. Світлотіні: збірник історичних нарисів, оповідань, статей, спогадів: 1949-1969*. Мельборн: Об'єднання Українських Письменників "Слово", Австралійська Філія, 7-10.
3. Немченко І. (2023). Антиколоніальний пафос прози Миколи Лазорського. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції: збірник наукових праць* (22), 50-59. Режим доступу: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/current>
4. Немченко І. (2023). Героїка давнини в новелістиці Миколи Лазорського. *Way Science: International Electronic Scientific and Practical Journal: Modern Movement of Science: Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Internet Conference, October 19-20, 2023*. FOR Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 393-395. Режим доступу: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/10/Conference-Proceedings-October-19-20-2023.pdf>
5. Немченко І. (2024). Світ античності в художній інтерпретації Миколи Лазорського. *Грааль науки: міжнародний науковий журнал*. 2024. № 35 (січень): за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції «Science in motion: classic and modern tools and methods in scientific investigations», 19 січня 2024 р. 280-288. Режим доступу: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/19.01.2024>
6. Забужко О. (2009). Хроніки від Фортінбраса. К.: Факт.
7. Іванишин П. (2014). Українське літературознавство постколоніального періоду. Київ : ВЦ «Академія».
8. Павлишин М. (1997). Козаки з Ямайки: постколоніальні риси в сучасній

українській культурі. Павлишин М. *Канон та іконостас: Літературно-критичні статті*. К. : Час. 223–237.

9. Поліщук Я. (2008). *Література як геокультурний проєкт: монографія*. Київ : Академвидав.

10. Постколоніалізм. Генерації. *Культура* / за ред. Тамари Гундорової та Агнешки Матусяк. (2015). К.: Лаурус.

11. Приходько І. (1997). *Українські класики без фальсифікацій*. Харків: Світ дитинства.

12. Сивокінь Г. М. (2006). «Постколоніалізм» в сучасній українській літературі: симптоми, тенденції, явища. *Сивокінь Г. М. У вимірах сприймання. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій*. К. : Фенікс. 90–105.

13. Сорочинський ярмарок на Невському проспекті. *Українська рецепція Гоголя* / упор. В. Агеєва. (2003). К. : Факт.

14. Шкандрій М. (2004). *В обіймах імперії: російська і українська літератури новітньої доби* / пер. П. Таращук. К.: Факт.

15. Юрчук О. (2012). Гетьман Іван Мазепа: антиколоніальний дискурс у літературі. *Житомирські літературознавчі студії*. Житомир: ЖДУ. (6), 125–130.

16. Юрчук О. (2013). *У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії*. К. : «Академія».

17. Лазорський М. (1973). *Світлотіні: збірник історичних нарисів, оповідань, статей, спогадів: 1949-1969*. Мельборн: Об'єднання Українських Письменників «Слово», Австралійська Філія.

Немченко І. Кавказькі мотиви в творі Миколи Лазорського «Збирачі чужого». *Грааль науки : міжнар. наук. журнал. За мат.: VIII International Scientific and Practical Conference «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities»*. 4.10.2024. Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа»; НУ«Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2024. № 44. С.402-407.
<https://archives.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/04.10.2024>